

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II (X. Hafta)

Siyasi Alandaki İnkılâplar
Şeyh Sait Ayaklanması
Menemen Olayı

Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen inkılâplar, Osmanlı'dan günümüze gerçekleşen değişim süreçlerinden en etkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi devamlılık esnasından baktığımızda bu değişimlere olan ihtiyacın Türkiye Cumhuriyeti'nden önce kurulan Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başladığını ve bir kısmına dair çalışmaların da yapıldığını görmekteyiz. Bu inkılâpları anlamak için öncelikle inkılâp kavramını ele almak konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır.

İnkılâp

Köklü bir değişimi ifade eden inkılâp kelimesi, temel olarak içinde bulunulan bir durumdan başka bir hale dönüşümü ifade etmektedir. Burada en önemli nokta, inkılâbın bulunulan noktadan ileriye doğru bir değişimi yansıtmasıdır. Var olan sistemin daha iyiye, daha çağdaş bir yapıya kavuşturulması inkılâbın en önemli özelliklerindendir. İnkılap kavramında bozulan bir düzeni iyileştirme çabası söz konusudur ve bu durum bir zorunluluk sonucunda ortaya çıkar. Sistemin işlemez hale gelmesi, çağdaş yaklaşımların gerisinde kalması ve bu durumun toplumun gelişimini engellemesi değişim ihtiyacının çıkış noktalarıdır. Bu nedenle, geriye yönelik bir sistem değişikliği, köklü bir değişim özelliği gösterse de inkılâp olarak algılanamaz. Bunun yanı sıra inkılâp, belli aşamaların sonunda gerçekleşen bir süreçtir. Bu süreçte başarıya ulaşan hareketler, inkılâbın gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Devletin kurumlarında ve yapısında gerçekleşen köklü değişikliğin toplum tarafından kabullenilmesi ve benimsenmesi için belli bir sürecin geçmesi gerekmektedir. Bu yapılan yeniliklerin yerleşmesi ise inkılâp hareketinin en önemli aşamasıdır. İnkılâplar tesirleri bakımından oldukça önemli sosyal olaylardır. Buna en iyi örnek Fransız İhtilali ve Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan inkılâp süreçleridir. Tüm dünya üzerinde çeşitli etkiler yaratan bu büyük hareketler, siyasi rejimlerde ve toplumların zihin dünyalarında önemli değişiklikler yaratmıştır.

Atatürk'ün Türk inkılâbı ile ilgili yaklaşımlarını ise daha çok şu şekilde özetlemek mümkündür;

- * Ömrünü tamamlamış bir devletin yerine çağdaş bir Türkiye oluşturmak.
- * Yeni kurulacak olan devletin tüm kurumlarını çağdaş dünya normları ile yeniden tesis etmek ve toplumun ihtiyaçlarını buna göre karşılamak.
- * Türk milleti üzerinde bir bağ ve birlik yaratmak.
- * Batı'nın sahip olduğu standartlara ulaşmak.
- * Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tüm kurumlarıyla birlikte daha ileri bir seviyeye çıkarmak için bilimi esas almak.

SİYASİ ALANDA YAPILANLAR

SALTANATIN KALDIRILMASI (1 KASIM 1922)

Milli Mücadele'nin tamamlanmasının sonrasında Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından sıra antlaşmanın yapılmasına gelmiş ve bunun için toplanacak Lozan Konferansı'na İtilaf Devletleri hem Ankara hem de İstanbul Hükümetlerini çağırmıştır.

Bu gelişmeyi işgal devletlerinin Anadolu üzerindeki isteklerinin bitmemesine bağlamak gerekir. Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümetini ve padişahı birbirine düşürerek kendi lehine bir sonuç elde etme yoluna giden İşgal Devletlerinin bu hareketi, Saltanat Makamının kaldırılmasında etkin rol oynamıştır. Londra Konferansı'nda yaptıkları gibi iki hükümetin arasında ikilik yaratıp Sevr Antlaşması'nı ufak değişikliklerle kabul ettirmek istemişlerdi.

İşgal Devletlerinin Lozan'a daveti karşısında Sadrazam Tevfik Paşa'nın 29 Ekim 1922'de Ankara Hükümeti'ne işbirliği teklifinde bulunması, Milli Mücadele'de İstanbul'un yardımını görmediği halde şimdi ortak hareket edilecek hale gelindiğini gösterdiği için, TBMM'yi rahatsız etmiştir. Konuyla ilgili olarak ilk kez 30 Ekim 1922'de TBMM'de müzakereler olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da dâhil olmak üzere 80 kişinin hazırladığı önerge de aynı gün TBMM'ye sunulmuştur. Önergede Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince hâkimiyet haklarının millete ait olduğu belirtilmiştir. 31 Ekim 1922'de TBMM toplanmamış, Mustafa Kemal Paşa bu tarihte Müdafaa-i Hukuk toplantısı yaparak saltanatın kaldırılmasının gerekliliğini anlatmıştır.

Ertesi gün, 1 Kasım 1922’de de konuyla ilgili görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde söz alan Mustafa Kemal Paşa’nın şu sözleri önemlidir:

“Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükümet yoktur ve olamaz”

Uzun süren müzakerelerin ardından Saltanat konusu Teşkilat-ı Esasiye, Şer’iye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir. Kırşehir milletvekili Hoca Müfit Efendi’nin başkanlığında toplanan Encümenlerin konuyla ilgili konuşmalarında özellikle Şer’iye Encümeni’nden bazı hocalar hilafet ile saltanatın ayrılamayacağını vurgulamışlardır.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılabilceğine dair bir konuşma yapmış ve ardından Encümenler kanun layihasını hazırlayarak TBMM’ye sunmuşlardır. Aynı gün, Meclis Oturumunda *Saltanat ile Hilafetin Ayrılmasına ve Saltanat’ın Kaldırılmasına Dair Kanun* oybirliğiyle kabul edilmiştir.

ANKARA’NIN BAŞKENT OLUŞU(13 EKİM 1923)

Mondros Mütarekesi’nin ardından, İtilaf Devletleri başkent İstanbul’u 13 Kasım 1918’de kontrol altına almışlar, 16 Mart 1920’de de resmen işgal etmişlerdi. İşgalden kısa süre sonra, 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi, Saltanatın kaldırılması ve ardından Osmanlı Hükümeti’nin istifası üzerine 4-5 Kasım 1922 gecesi İstanbul’un yönetimine el koymuş, başkentlik statüsüne de son vermiştir. Ancak İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki işgali devam etmiştir. Lozan Antlaşması’nın 14 sayılı protokolü, işgal altındaki Türk topraklarının boşaltılması ile ilgili düzenlenmiştir. Bu protokol çerçevesinde İşgal Devletleri, 24 Ağustos 1922’de İstanbul’u boşaltmaya başlamışlardır. 2 Ekim 1923’te İstanbul’u tamamen terk eden işgalcilerden sonra, 6 Ekim 1923’te Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk ordusu İstanbul’a girmiştir. İstanbul’un kurtarılması hükümet merkezinin neresi olacağı sorusunu gündeme getirmiştir. 16-17 Ocak 1923’te Mustafa Kemal Paşa, İzmit Kasrı mülakatında bu konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Anadolu’nun ortasında merkez olacak bir şehir ancak Ankara, Kayseri, Sivas üçgeni dâhilinde bir noktada olması lâzım gelir... Ankara Türkiye’nin pekâlâ merkezi olabilir.”

Başkentin neresi olacağı meselesi sadece Türkiye'nin değil, Batılı ülkelerin de gündeminde olmuş, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya diplomatik ilişkileri İstanbul'dan idare etmek istemişlerdir. Eğer Ankara olursa diplomatik temsilcilik derecesinin düşürüleceği söylenmiştir. Başkentlik meselesi sıkıntılı bir süreçten geçerken Halk Fırkası Başkan Vekili İsmet Paşa 9 Ekim 1923'te Meclis Grubu'nda verdiği teklifle Ankara'nın başkent olmasını istemiştir. Bu teklif kabul edilerek İsmet Paşa ve 14 arkadaşının imzasıyla TBMM'ye sunulmuştur. 13 Ekim 1923'te TBMM'de uzun bir müzakerenin ardından oy çokluğu ile Türkiye Devleti'nin idare merkezinin Ankara olduğu belirtilmiş ve Ankara başkent olmuştur. Bu karar, 1924 Anayasası'nın ikinci maddesine eklenmiştir. 1937 ve 1945'te yapılan Anayasa değişikliklerinde 2. maddede yerini korurken, 1961 ve 1982 Anayasalarında 3. maddede belirtilmiş, 1982 Anayasası'nın değiştirilemeyecek hükümleri başlığını taşıyan 4. maddesinin kapsamına dâhil edilmiştir.

CUMHURİYET'İN İLANI (29 EKİM 1923)

Mustafa Kemal Paşa'nın aklında aslında hep Cumhuriyet rejimini fiile geçirmek isteği vardır. Ama bunun için gerekli şartların ve zamanın olgunlaşmasını beklemiştir. Bu şartlar Ekim 1923'te ortaya çıkmıştır. Ali Fethi (Okyar) Bey tüm zamanını Başbakanlık görevine ayırmak için İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da Meclis II. Reisliği görevinden çekilince bu iki makama Meclis Genel Heyeti tarafından yeni isimlerin getirilmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa ve Halk Fırkası'na karşı olan İkinci Grup 25 Ekim'de bu makamlar için İçişleri Bakanlığı'na Erzincan milletvekili Sabit (Sağiroğlu) Bey'i, Meclis II. Başkanlığı'na da Rauf (Orbay) Bey'i aday göstermiş, ama bu adayları onaylanmamıştır. Aynı gün ve 26 Ekim'de Çankaya'da toplanan Vekiller Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu/Hükümet) Mustafa Kemal Paşa istifa etmeleri gerektiğini söyleyince 26 Ekim'de Vekiller Heyeti TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya istifalarını sunmuştur.

Yeni oluşturulacak Vekiller Heyeti için yapılan liste 28 Ekim’de Mustafa Kemal Paşa’ya verilmiştir. Ancak listede ismi geçenlerden Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey Hariciye Vekâleti (Dışışleri Bakanı) görevine gelmek istememiştir. Bu gibi olumsuzluklar karşısında 28 Ekim 1923 akşamı Mustafa Kemal Paşa yanında bulunanlara “Yarın Cumhuriyet’i ilan edeceğiz” demiştir.

Yani Halk Fırkası İdare Heyeti’nin liste oluşturmaması Cumhuriyet’in ilanı için hızlandırıcı bir etken olmuştur.

28 Ekim gecesi Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa Çankaya’da kanun tasarısı için çalışmışlar, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun (Anayasa) birinci maddesinin sonuna “Türkiye Devleti’nin hükümet şekli Cumhuriyet’tir” cümlesi eklenmiştir. Bundan ayrı üçüncü madde “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını Bakanlar vasıtasıyla yönetir” şeklinde değiştirilmiştir. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı konusu TBMM’de görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. 19 Nisan 1925’te TBMM’de Cumhuriyet’in ilanının milli bayram olması görüşülmüş ve bu tasarı 29 Ekim 1925’te kabul edilmiştir.

HALİFELİĞİN KALDIRILMASI (3 MART 1924)

Saltanatın kaldırılmasının ardından son padişah Vahdettin 17 Kasım 1922'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Aynı gün Refet (Bele) Paşa, Abdülmecit Efendi ile görüşmüş ve Abdülmecit Efendi 1 Kasım 1922'de alınan kararı *“TBMM'nin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum”* şeklinde yazılı olarak sunmuştur. TBMM, 18 Kasım 1922'de Vahdettin'i 313 sayılı kararla Hilafetten almış, ardından Abdülmecit Efendi ile görüşülmüş ve yeni Halife olması istenmiştir. Ancak bunun için bazı şartlar sunulmuştur:

- * İlerde kendisi için Saltanat iddiasında bulunmayacak
- * Sadece “Halife-i Müslimin (Müslümanların Halifesi) ve “Hâdim-ül'haremeyn-iş-şerifeyn (Kutsal Mekke ile Medine'nin hizmetçisi)” unvanlarını kullanabilecek
- * Fatih Sultan Mehmed tarzı bir kıyafet kullanmayacak (Abdülmecit Efendi Fatih Sultan Mehmed benzeri sarık sarma teklifinde bulunduğu için böyle bir şart konulmuştur.)

Abdülmecit Efendi, teklifi kabul ettikten sonra, TBMM'de 162 oyun 148'ini alarak halifeliğe getirilmiştir. Ama halifelikle ilgili olarak muhalif grup sürekli kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuş, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında hareketlenme daha da artmıştır. Gerek iç gerekse dış basında da halifelik konusu sık sık gündeme getirilmiştir. Ayrıca Rauf Orbay ve bazı üst düzey komutanların Abdülmecit Efendi ile görüşmeleri de büyük tepki toplamıştır. Bunlar olurken İngiltere İslam Cemiyeti Başkanı ve İsmailiye Mezhebi lideri Aęa Han ve şii lideri Seyyid Emir Ali 24 Kasım 1923'te Hint Müslümanları adına İsmet Paşa'ya ve İstanbul gazetelerine halifeliğin itibarının artırılması ile ilgili bir mektup göndermişlerdir.

Ancak bu mektup İsmet Paşa'nın eline geçmeden İkdâm, Tanin ve Tevhid-i Efkâr Gazetelerinde yayınlanmış, 8 Aralık 1923'te TBMM'nin gündeminde bu konu yer almıştır. Bu gelişmeler olurken İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya İsmet Paşa 22 Ocak 1924'te bir şifre göndererek Abdülmecit Efendi'nin şikâyetlerini iletmiştir. Abdülmecit Efendi, basında hakkında çıkan yazıların saygısızlığını, İstanbul'a gelen resmi heyetlerin kendisiyle görüşmediğini ve hilafet ödeneğinin arttırılmasını belirtmiştir.

Bu şifreyi aynı gün cevaplayan Mustafa Kemal Paşa, yaşanan olumsuzlukların sebebinin Abdülmecit'in kendisi olduğunu, padişahlar gibi cuma günleri selamlık alayları yaptığını, yabancı devletlerle ilişki kurmaya çalıştığını ve gösterişli geziler düzenlediğini yazmıştır. Kendilerine tarihi bir hatıra olan halifeliğin kesinlikle bir hazinesinin olamayacağını da belirtmiştir. Harp Oyunları sebebiyle İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa, burada devlet erkânı, İsmet Paşa ve diğer üst düzey komutanlar ile Halifeliği konuşmuştur.

Aynı mesele 25 Şubat 1924'te de TBMM'de tartışılmış, Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'te TBMM'de yaptığı konuşmada İslamiyet'in politikaya alet olmaktan çıkarılmasını istemiştir. 3 Mart'ta Halifeliğin kaldırılması ile ilgili 13 maddelik kanun teklifi TBMM'ye sunulmuştur. Aynı gün teklif kabul edilmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmıştır. Aynı gece Abdülmecit Efendi ve ailesi Çatalca İstasyonu'ndan İsviçre'ye giden ilk trene bindirilmiştir. Bu yolculukla birlikte Türkiye'de Osmanlı hanedanından hiç kimse kalmamıştır.

ŞER'İYE VE EVKAF VEKÂLETİ İLE ERKÂN-I HARBİYE'NİN KALDIRILMASI

TBMM'nin açılmasının ardından 3 Mayıs 1920'de oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) 11 bakanlığından birinci sırada olan Şer'îye ve Evkaf Vekâleti Osmanlı Devleti'ndeki Şeyhülislamlıktan çok da farklı değildir. Tek farkı Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin TBMM'nin Osmanlı Devleti'ndeki Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezareti'nin yetki ve sorumluluklarını üstlenmesidir. Savaş döneminde teşkilatlanamayan Şer'îye ve Evkaf Vekâleti, 1922 Bütçe Müzakereleri ile teşkilatlanmasını gerçekleştirmiş ve Merkez İdaresi, Medreseler İdaresi ve Vilayetler İdaresi şeklinde birimlerden oluşmuştur.

Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin görevi yapılacak düzenli çalışmalarla dini cehaletten kurtarmak, cami ve mescitleri harap halinden kurtarmak, medreseleri çağdaşlaştırmak, toplumu hurafelerden arındırmak, sahih dini bilgiyi tüm yurda yaymaktır. Sadece Türk halkının değil, tüm Müslümanların dini mercii olması istenen Şer'îye ve Evkaf Vekâleti, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında politikanın dışında tutulması konusuyla karşılaşmıştır. Hükümette dini nitelikli bir bakanlığın olmaması gerektiği düşünülmüştür. Bazı milletvekilleri bu makamın “siyasetin oyuncağı” olmaması için ayrı ve nezih bir yerde bulunmasını istemişlerdir. Bu düşüncelerle hareket edilmesi sonucu 3 Mart 1924'te Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmıştır.

Kaldırılma kararı alınmadan hemen önce Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Ama Şer'îye ve Evkaf Vekaleti ile Diyanet İşleri Reisliği'nin görevleri tam örtüşmemektedir. Çünkü aynı gün çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler Maarif Vekâleti'ne (Eğitim Bakanlığı) verilmiştir. Yine Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı vakıflar da ayrı bir genel müdürlük olarak Başbakanlığa bağlanmıştır. Dini inanç ve ibadet kısmı Diyanet İşleri Reisliği'ne, muamelat kısmı ise Adliye'ye bırakılmıştır.

Milli Mücadele döneminde hükümette hem Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti (Genel Kurmay Bakanlığı) hem de Müdafaa-i Milliye Vekâleti (Milli Savunma Bakanlığı) vardı ve ikisi de bakanlık olduğundan aralarında belli bir hiyerarşi bulunmamaktaydı. 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı kanunla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılarak görevinde bağımsız Genel Kurmay Başkanlığı kurulmuştur. 1924 Anayasası'nın 40. Maddesine göre silahlı kuvvetlerin komutası barışta Genel Kurmay Başkanlığı'nda, savaşta ise Bakanlar Kurulu'nun teklifiyle Cumhurbaşkanı'nın atayacağı kişide olması belirlenmiştir.

SİYASİ PARTİLER (1923-1938 ARASI)

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmezleridir. Bir ülkede demokrasinin gelişmesi için farklı fikirlere hitap eden siyasi partilerin varlığı önemlidir.

- * Modern anlamdaki siyasî partilerin oluşması, Fransız İhtilali sonrasında başladı. Önce Avrupa'da, sonra da dünyanın diğer bölgelerinde çeşitli siyasî görüşlere sahip kişiler resmen bir araya gelerek örgüt kurmaya ve yapılan seçimlerde bu örgütler topluca ülkelerinin yönetiminde söz sahibi olma hakkını kazanmaya başladılar. Halen günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş en eski partiler arasında 1830'larda İngiltere'de kurulmuş Muhafazakâr Parti ve aynı dönemlerde ABD'de kurulmuş Demokrat Parti gösterilebilir.

ATATÜRK DÖNEMİNDE KURULAN SİYASİ PARTİLER

* CUMHURİYET HALK FIRKASI

- * Saltanatın kaldırılmasından sonra Mustafa Kemal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun devamı niteliğinde olacak bir siyasi parti kurma düşüncesini kendi etrafındakilere söylemeye başlamıştır. İzmir'in işgalinden sonra kurulan cemiyetler Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmişti. Kurtuluş mücadelesi, halktan insanların oluşturduğu bu cemiyetin önderliğinde gerçekleşmişti.
- * Mustafa Kemal, zamanla daha disiplinli bir parti oluşumunun gereğinden yurt gezilerinde bahseder olmuştur. Bir programı olan, halkçılık esasına dayanan bir parti kurma kararını bildirmiştir. Sınıf partisi değil bütün herkesi kucaklayacak bir parti olması gerektiğini basına ve yurt gezilerinde de halka bahsetmiştir.

Partinin ekonomi politikası devletçiliktir, yani devlet eliyle kalkınmaktır. O dönemde savaştan yeni çıkmış bir halk olduğu için özel sermayedar yok denebilecek seviyede olduğundan ülkedeki kalkınma devlet eliyle sağlanmak zorundadır. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin en eski partisi ve siyasi hayatın en önemli elemanı olmuştur. İnkılâpların gerçekleştirilmesi ve ilkelerin yerleşmesi en önemli amacı olmuştur.

En önemli kurultayı ikincisi olup 1927 yılında gerçekleşmiştir. Bu kurultayda Mustafa Kemal, 36,5 saat süren Büyük Nutku'nu okumuştur. Burada Samsun'a çıkışından başlayarak Milli Mücadele'nin bütün dönemlerini belgeleriyle açıklamış ve “Gençliğe Hitabe” ile son bulmuştur. Aslında yazarın kendi hayatının belli bir döneminden bahsettiği için hatırat olarak değerlendirilmesi gerekirken Mustafa Kemal anlattığı olaylar ile ilgili belgeleri eserinin sonuna eklediği için Nutuk, hatıra eserlerinden farklı bir değere sahiptir.

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI (17 Kasım 1924)

Kurucuları: Kazım Karabekir, Adnan Adıvar, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy..... gibi Mustafa Kemal'in en yakın silah arkadaşlarıdır. Halk Fırkası'nın bazı politikalarına özellikle de devletçilik politikasına ve inkılâpları hızlı bir şekilde gerçekleştirmesine karşı olan bir kısım milletvekilinin Halk Fırkası'ndan ayrılmasıyla kurulmuştur.

- * **Programında;** Liberalizmi ve güçler ayrılığı prensiplerini benimsemektedir. İdari yönden adem-i merkeziyetçilik sisteminin uygulanması gerektiğini belirtir. (adem-i merkeziyetçilik: merkeziyetçiliğin olmadığı bir sistem yani eyalet sistemi benzeri bir yönetimdir.) Parti, dini düşünce ve inançlara saygılı olacağını ifade etmiş ve programına bu maddeyi koymuştur. Ayrıca halkın onayı alınmadıkça, halk istemedikçe yeni inkılâp yapılmayacağını da programda belirtir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kapatılması;

Doğuda ortaya çıkan ve Doğu Anadolu bölgesini kasıp kavuran Şeyh Sait Ayaklanması'na karışanların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye oldukları tespit edilince parti kapatılmış ve ilk muhalefet partisi yaklaşık bir yıl bile varlık gösteremeden tarihe karışmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet'in korunması ve doğuda çıkan bu isyanın büyümesinden duyulan endişe nedeniyle partinin kapatılması o günün şartlarında yapılabilecek en isabetli karar olmuştur.

ŞEYH SAİT AYAKLANMASI

Şeyh Said isyanı, hilafet yanlısı bazı aşiretlerin cumhuriyete ve inkılaplara karşı gerçekleştirdiği ayaklanmadır. Şubat 1925'ten Nisan 1925'e kadar süren Şeyh Said isyanı Cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleşen geniş çaplı ilk ayaklanmadır. İsyanın temelinde İngilizlerin iç karışıklık isteği ve bölgesel çıkarları, hilafet yanlılığı ve Kürt Teali Cemiyeti'nin bağımsız bir Kürt Devleti isteği vardır. Bu isyanın tam da Musul Meselesi'nin İngiltere ile görüşüldüğü zamanda çıkması da oldukça dikkat çekicidir.

- * İsyanlıların liderleri, isyanın hızla yayılması için silahlı çeteler kurmuşlardır. Bu esnada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Terakkiperver kısa zamanda içerisinde birçok muhalif ve aşırı yobaz kesimin üye olmaya başladığı bir partiye dönüştü.

İsyanın önünün alınamaması üzerine başbakanlık yapan Ali Fethi Bey'in yerine İsmet Paşa'nın kurduğu hükümet geçti. İsmet Paşa, hükümetinin ilk adımı olarak "Takrir-i Sükun Kanunu"nu (4 Mart 1925) yürürlüğe koydu. Ankara ve isyan bölgesinde iki tane İstiklal Mahkemesi kuruldu. İstiklal Mahkemesinde alınan kararlar birlikte Şeyh Said ve yandaşlarının idamlarına karar verildi. Yapılan incelemelerde bilhassa isyan bölgesindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerinde bu isyanda yer alanların yoğun olarak üye oldukları tespit edildiği için bu partinin de kapatılmasına karar verilmiştir.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi olarak bizzat Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından Fethi Okyar'a ricasıyla kurulmuş bir partidir. Mustafa Kemal, özellikle 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında halkın Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politikalarına ve faaliyetlerine bakışı hakkında fikir sahibi olmak üzere bu partinin kurulmasını Fethi Bey'den istemiştir. Fethi Okyar, Mustafa Kemal'in de teşvikleriyle partiyi kurmuştur.

- * Programında Halk Fırkası'ndan tek farkı ekonomi politikası olarak liberalizm denilen serbest piyasa ekonomisini seçmesidir. Buna göre özel girişime önem verilmelidir, devlet özel girişimin yapamadığı işlerle ilgilenmelidir.
- * **Kapanması;** Fethi Bey'in İzmir ve çevresine yaptığı şube açılışı ve halk ile buluşma gezisi sırasında partiye olan ilginin ne kadar ileri seviyede olduğunu açık bir şekilde göstermiş, Fethi Bey'i görmeye gelen halk arasında izdiham yaşanmış ve 14 yaşında bir gencin bu sırada ölmesi son noktayı koymuştur.

- * Aşırıya varan hareketler, Fethi Bey'i partiyi kontrol edemez duruma getirmiştir. Yaşanan hadiseler ve halkın sırf Halk Fırkası'na muhalif olmak için bu partiye hücum etmesi siyasi partilere üye olma mantığından uzaklaşılması anlamına da gelmektedir.
- * Bir siyasi partiye sırf diğer partiye muhalif olmak için üye olmak, bir siyasi parti etrafında birleşmenin gereklerini yerine getirme anlayışından uzaklaşıldığının göstergesidir. Partinin kontrolünden çıkması üzerine Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da fırkayı feshettiğini açıklamıştır. Böylece 1945 yılına kadar tek parti iktidarı dönemi diye adlandırılan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek parti olarak bulunduğu sürecin başlangıcı olmuştur.

MENEMEN OLAYI (23 Aralık 1930)

Kendi çıkarlarına uymayan inkılâpların yapılmasına tepki gösteren eski düzen yanlılarından Derviş Mehmet'in önderliğinde çıkan isyandır. “*Şeriat isteriz, din elden gidiyor*” sloganlarıyla halkın dini duygularını sömürerek büyüyen isyanı bastırmak için Teğmen Kubilay öncülüğünde bir askeri kuvvet bölgeye gitmiştir. Öldürme özelliği olmayan korkutma amaçlı mermilerle isyancıları geri püskürtmeye çalışan Kubilay, Derviş Mehmet ve arkadaşlarının ateşiyle linç edilmiştir. Bunun üzerine olayları bastırmak için daha fazla askeri birlik gönderilmiş ve sıkıyönetim ilan edilerek elebaşılar yakalanmış, cezalandırılmışlardır.